

ПЕДАГОГІЧНІ НАУКИ

УДК 378.011.3:37.017-051

DOI: 10.15587/2313-8416.2015.47229

РОЛЬ ПРОФЕСІЙНОЇ САМООЦІНКИ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ В СТРУКТУРІ ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

© В. І. Ковальчук

У статті проаналізовано підходи до вивчення поняття самооцінки, на основі аналізу літературних джерел розкрито сутність поняття «професійна самооцінка», її роль у структурі професійної діяльності вчителя. Увага акцентується на проблематиці формування професійної самооцінки майбутнього вчителя в умовах професійної підготовки. наведено приклад схему самооцінки уроку для молодих учителів

Ключові слова: самоорганізація, самооцінка, майбутній учитель, педагогічна майстерність, оцінка уроку, аналіз уроку

The article analyzes the approaches to the formation of professional self-esteem, defines the notion of the professional self-esteem grounding at the literary sources analysis, its role in the professional activity of teacher. The article focuses at the professional self-esteem development problems of teachers to be as a key component of the social and psychological competence in the educational and professional activities. The article gives a sample diagram of a lesson reflection for young teachers

Keywords: self-organization, self-esteem, future teacher, pedagogical skills, lesson evaluation, lesson analysis

1. Вступ

В умовах реформування освітньої системи в Україні посилюється роль учителя як її системоутворювального, центрального елемента. Натепер до особистості майбутнього вчителя ставлять високі вимоги. Суспільна значущість результатів діяльності вчителя обумовлює необхідність постійного пошуку шляхів і засобів удосконалення його професійної підготовки, умов, що забезпечують професійне становлення особистості педагога. В педагогічних дослідженнях останніх десятиліть велику увагу приділено проектуванню моделей ефективного вчителя, визначенню структури, змісту, форм і методів підготовки студентів педагогічних вишів (або ВНЗ), розробленню методик, що сприяють розвитку їхніх загальних і спеціальних здібностей, умінь і навичок.

2. Постановка проблеми

На нормативно-законодавчому рівні особистісні і професійні вимоги до педагога сформульовано у ст. 24 Закону України «Про загальну середню освіту»: «педагогічний працівник – це особа із високими моральними якостями, відповідною педагогічною освітою, рівнем професійної підготовки, яка здійснює педагогічну діяльність, забезпечує результативність і якість роботи, фізичний і психічний стан здоров'я якої дозволяє виконувати професійні обов'язки в навчальних закладах системи загальної середньої освіти.

На сучасному етапі модернізації вітчизняної системи професійної підготовки майбутніх учителів, зо-

рієнтованої на формування творчої особистості, відбувається кардинальне реформування освітньої галузі, що передбачає створення сприятливих умов для підвищення інтелектуального, культурного, професійного потенціалу студентів, стимулювання у них прагнень до самореалізації.

Аналіз літературних джерел надає підстави усвідомлювати, що підвищення результативності професійної підготовки майбутнього вчителя пов'язане не тільки з виявленням та реалізацією нових засобів і підходів до визначення цілей і змісту педагогічної освіти, а й з удосконаленням наявних способів організації навчально-виховного процесу у вищій школі.

Розв'язання проблем щодо поліпшення організаційно-педагогічних умов професійної підготовки майбутнього педагога у значній мірі обумовлюється процесами особистісного і професійного становлення суб'єктів. Сучасній школі потрібні вчителі, які можуть конструювати, аналізувати, коригувати і самостійно вдосконалювати свою педагогічну діяльність. Цього вимагає соціально-педагогічна ситуація, що характеризується переходом від масово-репродуктивних форм і методів навчання до індивідуально-творчих, необхідністю сформованої потреби педагога в професійній самоосвіті, саморозвитку. Такого результату можна досягти, якщо в системі професійної підготовки вчителя активно формується його свідомість і самосвідомість. У процесі формування особистості майбутнього вчителя та подальшій його діяльності важливу роль відіграє самооцінка як особистісного утворення.

3. Літературний огляд

Проблема формування самооцінки знайшла відображення у низці наукових працях [1–10]. Дослідники відзначають, що процес формування самооцінки позитивно впливає на усвідомлення студентом себе як активного суб'єкта діяльності вже з перших днів навчання у ВНЗ. Від рівня сформованості самооцінки безпосередньо залежить ступінь продуктивності й само ефективності.

У Великому тлумачному словнику сучасної української мови самооцінка трактується, як оцінка самого себе, своїх можливостей, якостей і місця серед людей [11]. В Українському педагогічному енциклопедичному словнику самооцінка – судження людини про міру наявності в неї тих чи інших якостей, властивостей, у співвідношенні їх з певним еталоном, зразком. Це вияв оцінного ставлення людини до себе. Самооцінка є результатом передусім розумових операцій – аналізу, порівняння, синтезу [12]. Аналогічної думки дотримується Н. Барська, яка визначає, що самооцінка – це оцінка особистістю самої себе, своїх можливостей, якостей і місця серед інших людей [2]. В. Столін [13] визначає самооцінку, як зіставлення власних характеристик із ціннісними шкалами.

Аналізуючи літературні джерела, можемо сформулювати дефініцію узагальненого змісту: професійна самооцінка – це системне утворення, що представляє собою форму відображення індивіда самого себе як особливого об'єкта пізнання, яке репрезентує прийнятним смислом професійної діяльності, міру орієнтації на суспільно вироблені вимоги до професійної діяльності та функціонує в двох взаємопов'язаних формах: загальна та особистісна. Загальна відображає узагальнено-нейтральні знання індивіда про себе, як про суб'єкта професійної діяльності. Особистісна – оцінку конкретних психічних і фізичних проявів і якостей.

Професійна самооцінка є здатністю людини адекватно оцінювати результати власної діяльності й способи її здійснення, відповідно до встановлених норм (вимог до професії, моделей компетентності тощо), інноваційних змін в освітній системі, які обумовлюють оцінку професійної компетентності, розвивається в процесі здобуття професії та в професійній діяльності, зростання професіоналізму й компетентності [3].

Дослідники проблеми самооцінки вказують на важливу роль цього особистісного утворення. Проте на сьогодні проблема формування професійної самооцінки майбутнього вчителя ще не до кінця вирішена в теоретичному і практичному планах. Все це приводить до зниження рівня готовності студентів до професійної педагогічної діяльності і в кінцевому результаті відбивається на його прагненні вдосконалювати навчально-виховний процес.

4. Шляхи формування професійної самооцінки майбутніх вчителів

Важливим складником професійної підготовки вчителя є самопізнання – це процес цілеспрямованого отримання інформації про розвиток індивідуально-особистісних якостей – складна психологічна дія, якій

треба спеціально навчатися. "Пізнай себе – іти пізнаєш світ", – стверджували мислителі, підкреслюючи важливість і складність процесу самопізнання. Саме через самостереження, самоаналіз, самооцінку, самопрогнозування людина пізнає себе.

У підручнику І. А. Зязюна «Педагогічна майстерність» [8] подано наступні визначення цих понять: самоаналіз – це осмислення індивідом власного внутрішнього світу, процесу і результатів своєї діяльності. Механізм самоаналізу ґрунтується на порівнянні прогнозованих (очікуваних) результатів із дійсними, тобто з тим, що зроблено або могло бути зроблено, і передбачає виділення окремих рис, якостей для докладного вивчення. У перебігу самоаналізу, майбутній учитель критично ставиться до себе: аналізує успіхи спілкування на практиці в школі, зважає на попередньо набутий різноплановий досвід, «дивиться на себе очима своїх товаришів, викладачів». Зіставлення світоглядних міркувань стосовно окремих якостей особистості і професійного бачення загалом (ставлення до людини, відповідальність, ініціативність, здатність впливати на інших тощо) формує уявлення про реальну картину особистісного і професійного розвитку. Відтак формується самооцінка як компонент самосвідомості, що охоплює індивідуально-особистісні знання про себе, про власну оцінку своїх здібностей, моральних якостей і вчинків. Важлива вимога до самооцінки – це адекватність реальному рівню розвитку. Небажано завищувати чи занижувати самооцінку. Крім здійснення аналізу й оцінки, слід увявити себе в певних ситуаціях діяльності, розробляючи ймовірні варіанти поведінки, а також передбачити можливі ефекти діяльності. Таке самопрогнозування – це своєрідне відображення на рівні самосвідомості концептуального образу: "Я –в майбутньому", доповнює картину самопізнання характеристикою особистості з урахуванням життєвих планів.

Отже, початок самовиховання майбутніх педагогічних працівників можливий за умови наявності в них потреби змінити позицію школяра на позицію спеціаліста, якщо виникла потреба у самовдосконаленні. Професійний ідеал у зіставленні з розумінням своїх можливостей буде стимулювати до вдосконалення. Обмірковуючи шлях просування до ідеалу, ми аналізуємо реалії, обираємо для активного впливу характеристики професійного обличчя, які потребують розвитку. Отже, відчуття невпевненості, яке дестабілізує поведінку на людях, гальмує активність, учителю передусім необхідно усвідомити, і якщо така риса в нього наявна – то визнати її, а також пережити власне ставлення до поведінки, обтяженої невпевненістю [14]. Самопрогнозування будучи способом формування настанови на самозміни окреслює цілісну картину зміни поведінки і ставлення людини до себе. Цілісно означені феномени можуть стати поштовхом до послідовної роботи над собою: пошуку шляхів, засобів самовиховання та організації досвіду опанування різними прийомами подолання негативних станів. Систематизоване відображення системи самовиховання репрезентовано схематично на рис. 1.

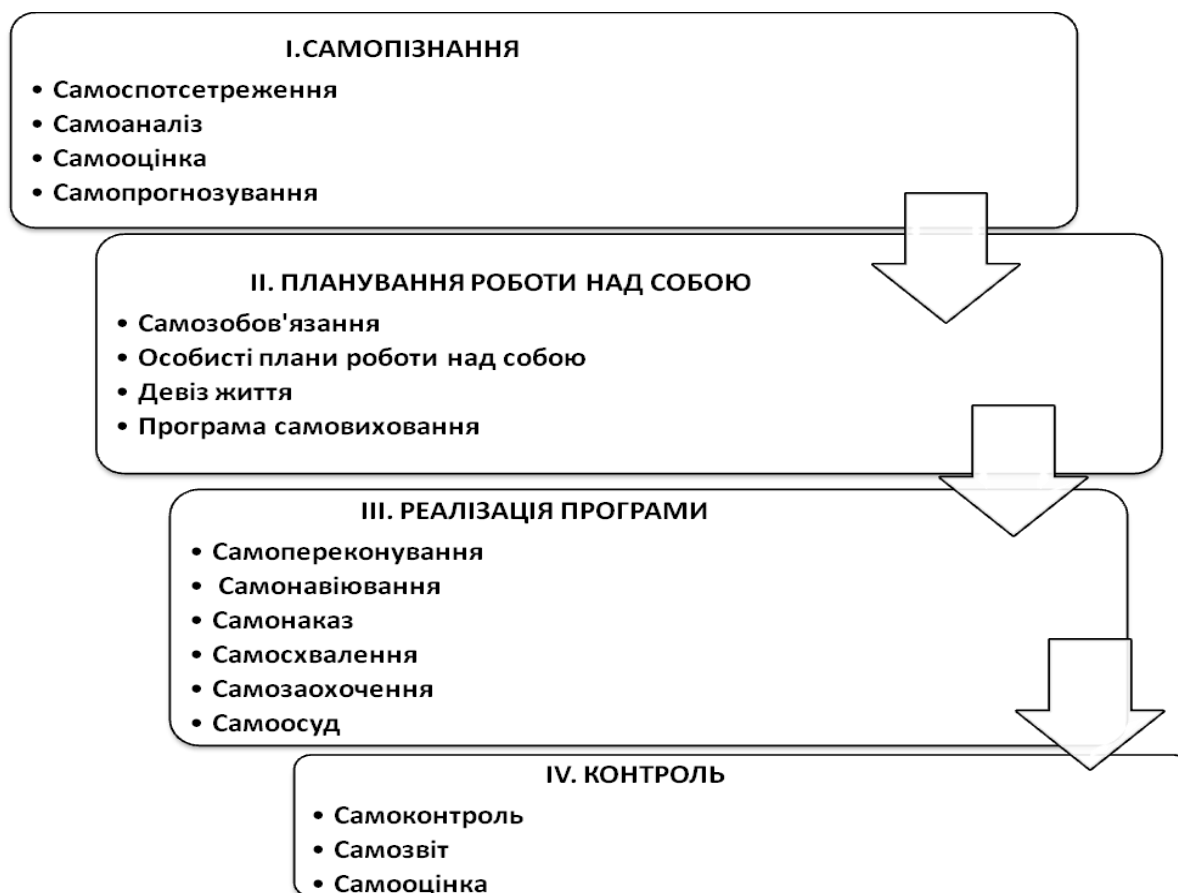

Рис. 1. Система самовиховання

Частиною загальної самооцінки є професійна – оцінка себе як суб'єкта професійної діяльності [9]. Г. Брель професійну самооцінку розуміє, як оцінку фахівцем самого себе, своїх професійних можливостей, якостей, свого місця в трудовому колективі й серед людей [4]. Змістом професійної самооцінки вважаємо самоставлення до професійнозначущих параметрів, необхідних для здійснення професійної діяльності: ділові якості, якості професійного спілкування, аналітичні вміння та ціннісні орієнтири професійної діяльності [7].

Основами розвитку професійної самооцінки особистості визнаємо її ставлення до професійної діяльності, а також урахування професійних і особистісних якостей; професійної компетентності та прогностичного уявлення про результативність діяльності професіонала. Також, можна помітити, що знання про себе людина отримує в соціумі, а вони неминуче наповнюються емоціями. Крім емоційного ставлення до оцінюваного змістом, професійна самооцінка містить у собі механізм порівняння себе з іншими фахівцями [6].

Наразі зростають вимоги до педагогічної майстерності вчителя, його професіоналізму та особистісних якостей. На нашу думку, важливим аспектом формування професійної самооцінки майбутнього вчителя є, перш за все, вміння здійснювати самооцінку проведеного уроку.

5. Результати дослідження

Нами розроблено форму оцінки уроку (табл. 1), за якою молодий педагог може здійснити само оціню-

вання проведеного уроку та порівняти його з оцінкою наставника чи викладача. Такі схеми пропонуємо студентам на етапі проходження педагогічної практики. Наведена нижче модель допомагає не тільки підготувати й результативно провести урок, а й успішно виконати його самооцінку.

Оцінювання здійснюється за 5-ти бальною шкалою, де :

5 – Відмінно.

4 – Більш, ніж прийнятно.

3 – Прийнятно.

2 – Потребує деякого покращення.

1 – Потребує значного покращення в деяких конкретних галузях.

N – Не було можливості продемонструвати навички чи спостерігати за їх демонстрацією [10].

Наявність визначених показників надають студентам певну схему проведення уроку, а викладач та інші студенти можуть оцінити дотримання вимог до уроку і ефективності його проведення. Проводячи самооцінку студент сам собі дає змістовну й розгорнуту характеристику своїх результатів, аналізує свої переваги й недоліки, шукає шляхи усунення останніх. При традиційному способі викладання оцінки за контрольну роботу часто сприймаються як вирок, що не підлягає оскарженню. Самооцінка сприяє реалістичному рівню домагань. Таким чином, самооцінка виступає як основа саморегуляції й внутрішньої мотивації навчання [5].

Таблиця 1

Форма оцінки уроку

№ з/п	Показники	Рейтинг самооцінювання	Рейтинг оцінювання вчителя наставника
Мотивація учнів			
а.	Спроможний(на) викликати зацікавленість учнів через інтерактивну оцінку їх навичок та знань		
б.	Використовує навчальний досвід, який викликає інтересу предметі навчання		
в.	Адаптує заняття до рівня учнів		
г.	Описує переваги використання навичок, які викладаються; може включати приклади того, коли і як ці навички можуть використовуватись		
д.	Чітко окреслює результати та завдання навчання		
Приклади/Коментарі:			
Презентація нового матеріалу			
а.	Забезпечує надання необхідного обсягу інформації для досягнення навчальних завдань		
б.	Використовує різноманітні допоміжні засоби (такі як слайди, відео, роздаткові матеріали, діаграми, взірці тощо)		
в.	Представляє інформацію в логічній послідовності		
г.	Використовує приклади, які відображають реальне життя та використовують досвід учнів		
д.	Презентує інформацію в темпі, за яким учні встигають		
Приклади/Коментарі:			
Демонстрація практичного застосування отриманих знань			
а.	Чітко пояснює мету завдання.		
б.	Дає інструкції, щодо виконання завдання.		
в.	Забезпечує необхідними матеріалами для виконання завдання.		
г.	Демонструє правильне виконання завдання, що можуть побачити учні.		
д.	Дає кожному учню можливість попрактикуватись під наглядом та надає поради і коментарі в міру необхідності.		
Приклади/Коментарі:			
Практична діяльність учнів			
а.	Надає підсумок ключових елементів вивченого під час заняття матеріалу.		
б.	Дає чіткі вказівки щодо того, як правильно виконати завдання.		
в.	Проводить принаймні неформальну оцінку успішності виконання учнем навчальних завдань.		
г.	Одразу надає поради та коментарі, які допомагають учням підготуватись до наступного заняття.		
Приклади/Коментарі:			
Спілкування			
а.	Заохочує дискусію та питання від учнів.		
б.	Створює можливості для залучення учнів до діяльності.		
в.	Забезпечує відповіді на всі запитання учнів.		
г.	При виправленні або критиці учнів забезпечує дотримання поваги до кожного.		
д.	Використовує час заняття за призначенням.		
Приклади/Коментарі:			
Взаєморозуміння			
а.	Створює сприятливе для навчання середовище.		
б.	Визнає та розуміє, цінує внесок учнів.		
в.	Відповідає на коментарі та зауваження учнів.		
г.	Проводиться із учнями на засадах рівності.		
д.	Реагує відповідно на нерозуміння матеріалу учнів.		
Приклади/Коментарі:			

6. Висновки

Резюмуючи вищевикладене, доходимо до висновків, що від здатності вчителя здійснювати самоаналіз й самооцінку своєї діяльності залежить рівень його педагогічної майстерності, вимогливості у своїй роботі.

Важливою складовою організації професійної підготовки майбутніх вчителів є формування умінь самооцінки, що в свою чергу потребує запровадження спеціальних заходів, зорієнтованих на розвиток їх активності та усього комплексу рефлексивно-проектувальних умінь.

Література

1. Закон України «Про загальну середню освіту» [Електронний ресурс]. – 2015. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/651-14>

2. Барская, Н. А. Педагогические условия формирования самооценки менеджера в туристском вузе [Текст]: автореф. дис. ... канд. пед. наук: спец. / Н. А. Барская. – М., 2002. – 20 с.

3. Беланова, Э. И. Развитие профессиональной самооценки педагогов в условиях непрерывного профессионального образования [Електронний ресурс] / Э. И. Беланова // Человек и образование. – 2005. – Режим доступу: http://obrazovanie21.narod.ru/Files/2005_3_p52-53.pdf

4. Брель, П. Ю. Педагогические условия становления профессиональной самооценки курсантов в вузе МВД [Текст]: автореф. дис. на соискание уч. степени канд. пед. наук: спец. 13.00.01 «Общая педагогика» / П. Ю. Брель; Иркутск. гос. пед. ун-т. Иркутск, 2002. – 20 с.

5. Мурашко, Н. Вчитель: Самооцінювання [Текст] / уряд. Н. Мурашко. – К.: Шк. світ, 2007. – 128 с.

6. Кашенко, О. В. Професійна самооцінка особистості: огляд стану проблеми в сучасних дослідженнях [Текст] / О. В. Кашенко // Серія: Соціологія, Психологія, Педагогіка: Вісник КНУ ім. Т. Шевченка. К. – 2007. – № 27–28. – С. 111–114.

7. Козиевская, О. В. Профессиональная самооценка в развитии мотивации достижения государственных служащих [Текст]: автореф. дис. на соискание уч. степени. канд. психол. наук: спец. 19.00.13 «Психология развития» / Е. В. Козиевская. М., 1998. – 21 с.

8. Зязюн, І. А. Педагогічна майстерність [Текст]: підручник / І. А. Зязюн, Л. В. Крамущенко, І. Ф. Кривонос та ін.; За ред. І. А. Зязюна. – К.: Вища шк., 1997. – 349 с.

9. Реана, А. А. Психология человека от рождения до смерти: психологическая энциклопедия [Текст] / под. ред. А. А. Реана. – 2-е изд. – СПб.: ЕВРОЗНАК., М.: ОЛМА-ПРЕСС, 2003. – 411 с.

10. Ковальчук, В. І. Як стати майстерним педагогом [Текст]: навчально-методичний посібник / гол. автор.: В. І. Ковальчук, Л. М. Сергеева та ін.; за заг. ред. Л. І. Даниленко. – К.: Етіс плюс, 2007. – 184 с.

11. Мовчан, П. М. Великий тлумачний словник української мови [Текст] / Кер. Вид. проекту П. М. Мовчан, В. В. Німчук, В. Й. Клічак. – К.: Вид. центр «Проміт», 2005. – 1332 с.

12. Гончаренко, С. У. Український педагогічний енциклопедичний словник [Текст] / С. У. Гончаренко. – Видання друге, доповнене й виправлене. – Рівне: Волинські обереги, 2011. – 552 с.

13. Столин, В. В. Самосознание личности [Текст] / В. В. Столин. – М.: Изд-во МГУ, 1983. – 288 с.

14. Брагина, Т. В. Самовоспитание – путь формирования педагогического мастерства [Текст] / Т. В. Брагина, Е. Г. Самещенко // Методические рекомендации для преподавателей и студентов по основам педагогического мастерства к практическим занятиям на 1 курсе, – Полтава, 1987. – С. 29.

References

1. (2015). Zakon Ukraïny «Pro zagal'nu serednju osvitu». – Available at: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/651-14>

2. Barskaja, N. A. (2002). Pedagogicheskie uslovija formirovanija samoocenki menedzhera v turistskom vuze. Moscow, 20.

3. Belanova, Je. I. (2005). Razvitie professional'noj samoocenki pedagogov v uslovijah nepreryvnogo professional'nogo obrazovanija. Chelovek i obrazovanie. – Available at: http://obrazovanie21.narod.ru/Files/2005_3_p52-53.pdf

4. Brel', P. Ju. (2002). Pedagogicheskie uslovija stanovlenija professional'noj samoocenki kursantov v vuze MVD. Irkutsk, 20.

5. Murashko, N. (2007). Vchytel': Samoocinjuvannja. Kyiv: Shk. svit, 128.

6. Kashhenko, O. V. (2007). Profesijna samoocinka osobystosti: ogljad stanu problemy v suchasnyh doslidzhennjah. Cerija: Sociologija, Psihologija, Pedagogika: Visnyk KNU im. T. Shevchenka, 27–28, 111–114.

7. Kozievskaja, O. V. (1998). Professional'naja samoocinka v razvitii motivacii dostizhenija gosudarstvennyh sluzhashchih. Moscow, 21.

8. Zjazjun, I. A., Kramushhenko, L. V., Kryvonos, I. F. et al (1997). Pedagogichna majsternist'. Za red. I. A. Zjazjuna. Kyiv: Vyshha shk., 349.

9. Reana, A. A. (2003). Psihologija cheloveka ot rozhdenija do smerti: psihologicheskaja jenciklopedija. 2-e izd. SPb.: EVROZNAK., M.: OLMA-PRESS, 411.

10. Koval'chuk, V. I., Sergejeva, L. M. et al (2007). Jak staty majsternym pedagogom. Za zag. red. L.I. Danylenko. Kyiv: Etis pljus, 184.

11. Movchan, P. M., Nimchuk, V. V., Klichak, V. J. (2005). Velikij tлумачnij slovník Ukraïns'koï movi. Kyiv: Vid. centr «Prosvita», 1332.

12. Goncharenko, S. U. (2011). Ukraïns'kyj pedagogichnyj encyklopedychnyj slovník. Vydannja druge, dopovnene j vypravlene. Rivne: Volyns'ki oberegy, 552.

13. Stolín, V. V. (1983). Samosoznanie lichnosti. Moscow: Izd-vo MGU, 288.

14. Bragina, T. V., Sameshenko, E. G. (1987). Samovospitanie – put' formirovanija pedagogicheskogo masterstva. Metodicheskie rekomendacii dlja prepodavatelej i studentov po osnovam pedagogicheskogo masterstva k prakticheskim zanjatijam na 1 kurse, Poltava, 29.

Дата надходження рукопису 18.06.2015

Ковальчук Василь Іванович, доктор педагогічних наук, доцент, Інститут післядипломної педагогічної освіти, Київський університет імені Бориса Грінченка, пр-т. П. Тичини, 17, м. Київ, Україна, 02152
E-mail: shuparka@list.ru